

Zdzisław Libera

---

60 lat działalności Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza

---

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 16, 135-148

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

III. Z ŻYCIA ORGANIZACYJNEGO I NAUKOWEGO TOWARZYSTWA

Zdzisław Libera

60 LAT DZIAŁALNOŚCI ODDZIAŁU WARSZAWSKIEGO TOWARZYSTWA LITERACKIEGO IM. ADAMA MICKIEWICZA

Dzieje 60-letniej działalności Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza stanowią nie tylko część historii naszego Towarzystwa, ale ilustrują także historię życia naukowego i intelektualnego Warszawy, tworzą obraz zainteresowań humanistów warszawskich zajmujących się głównie nauką o literaturze, jej historią i krytyką literacką, przedstawiają ich wysiłki w upowszechnieniu tych dziedzin w społeczeństwie.

W okresie niewoli politycznej, w końcu wieku XIX i na początku XX, gdy Zarząd Towarzystwa miał swą siedzibę we Lwowie, udział mieszkańców Warszawy w jego życiu przedstawiał się bardzo skromnie. W 1917 r. gdy liczba członków Towarzystwa wynosiła 342 osoby, z Warszawy było zaledwie 19¹.

W półtora roku po odzyskaniu niepodległości, bo 11 czerwca 1920 r., jak informuje ocalały zeszyt protokołów zebrań Zarządu Oddziału Warszawskiego:

„[...] o godz. 8 wiecz. w siedzibie Seminarium Polonistycznego Uniwersytetu odbyło się zebranie organizacyjne Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza. Komitet organizacyjny, złożony z pp. Wacława Borowego, Gabriela Korbuta, Manfreda Kridla, Maurycego Manna, Zygmunta Łempickiego i Józefa Ujejskiego zaprosił 42 osoby, spośród których przybyło tylko 16, a mianowicie: pp. A. Boleski, St. Demby, Z. Gąsiorowska-Szmydtowa, Wł. Kopczewski, E. Łoziński, J. Michalski, J. Muszkowski, L. Płoszewski, J. St. Ptaszycki, Z. Reuttówna, M. Rulikowski, St. Rygiel, M. Smolarski, L. Skoczylas, Z. Szweykowski i T. Zieliński. Z komitetu organizacyjnego nieobecny był p. M. Mann. Zebranych powitał

w imieniu Komitetu p. J. Ujejski, poczem wybrano na przewodniczącego zebrania p. Manfreda Kridla, a na sekretarza p. Zygmunta Szweykowskiego. Historię Towarzystwa Literackiego, jego organizację i zadania przedstawił p. Wacław Borowy.”²

Zachował się w brulionie rękopiśmiennym tekst referatu na zebranie organizacyjne Koła Warszawskiego Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza. Po zarysowaniu dziejów Towarzystwa od chwili jego powstania w 1886 r. Borowy określił cele i zadania Oddziału Warszawskiego. Powtórzmy je w tym porządku i w tej redakcji, jak to Borowy w referacie sformułował:

„Już przed kilku miesiącami zwróciło się Towarzystwo Mickiewicza do swoich członków warszawskich z propozycją założenia oddziału tej instytucji w Warszawie. Pożyteczność takiego oddziału zdaje się nie ulegać najmniejszej wątpliwości.

1. Przede wszystkim: poparcie «Pamiętnika Literackiego» siłami warszawskimi powinno chyba leżeć na sercu każdemu miłującemu postęp badań umięjętnych.

2. Co się tyczy możności swobodnego wypowiedzania opinii historyczno- i krytycznoliterackich — to zdaje mi się, że na ten punkt nie ma potrzeby kłaść specjalnego nacisku, zważywszy, że w Warszawie obok Wydziału I-go Towarzystwa Naukowego istnieje Komisja do badań nad historią literatury bynajmniej nie mająca sztywno-urzędowego charakteru, przeciwnie chętnie przygarniająca wszystkich ochoczych do pracy.

3. Mógłby natomiast, moim zdaniem, oddział Towarzystwa Literackiego odegrać poważną rolę kulturalno-społeczną, stając się, jako instytucja popularyzująca naukę — jednym z ognisk przeciwdziałania wybujałemu do bezecności, nonszalanckiemu, a czasem wręcz wojującemu dyletantyzmowi Warszawy. Ten dyletantyzm jest zjawiskiem aż zanadto dobrze nam wszystkim znanym. Co dzień spotykamy się z przepysznymi jego objawami.”

Tu następują przykłady:

- a) o Sienkiewiczu
- b) o Szekspirze
- c) o Dickensie

„Z takimi to i groźniejszymi objawami dyletantyzmu mogłaby walczyć filia Towarzystwa Mickiewiczowskiego — przez propagowanie solidnie redagowanego «Pamiętnika Literackiego» i przez posiedzenia z referatami, jeżeli by się dało — to i przez odczyty publiczne [...] Z tak zarysowanego planu wyłaniają się następujące zadania na najbliższą przyszłość:

1. jednanie członków
2. popularyzacja «Pamiętnika Literackiego»
3. obmyślenie odpowiedniej kampanii odczytowej.”³

Zebranie organizacyjne z referatem Wacława Borowego stało się początkiem działalności Oddziału Warszawskiego Towarzystwa, który od tej chwili przechodząc rozmaite koleje trwa jako instytucja naukowa i oświatowa skupiając polonistów Warszawy reprezentujących różne środowiska i rozmaite stanowiska metodologiczne.

Niełatwo na podstawie zachowanych dokumentów zrekonstruować dookładnie obraz działalności Oddziału w okresie przedwojennym i w czasie wojny. Można by jednak na podstawie zachowanych protokołów wyobrazić

sobie główne kierunki tej działalności, określić klimat duchowy zebrań, wskazać na zjawiska, których rezonans był szerszy i miał znaczenie ogólnopolskie. Pierwszym prezesem Oddziału Warszawskiego został prof. Tadeusz Zieliński, znakomity filolog klasyczny, humanista światowej sławy, o szerokich horyzontach intelektualnych. Jego zastępcą był prof. Józef Ujejski, czynności skarbnika przyjął Leon Płoszewski, a sekretarza — Zofia Reuttówna. Jednakże już w niespełna rok potem w lutym 1921 nastąpiły zmiany. Dowiadujemy się, że z powodu wyjazdu z Warszawy trojga członków Zarządu, obowiązki prezesa przyjął prof. Zygmunt Łempicki, a Wacław Borowy został sekretarzem ⁴.

W roku 1922 następuje dalsza zmiana w prezydium zarządu. Na przewodniczącego zostaje wybrany prof. Bronisław Gubrynowicz, a funkcje sekretarza obejmuje dr Konrad Górski. Ten układ personalny trwa dosyć długo. Protokoły zebrań zarządu i posiedzeń ogólnych, naukowych podpisuje w charakterze sekretarza Konrad Górski, raz pojawia się podpis Jana Cierniaka, kilka razy Leona Płoszewskiego. Ale 13 grudnia 1928 r. ciąg protokołów urywa się, by dopiero po 6-letniej przerwie powróciły one do tego samego zeszytu, który je gromadził. 11 grudnia 1934 r., czytamy w specjalnie wydrukowanym zaproszeniu, o godz. 8 wieczorem w lokalu Seminarium Polonistycznego U.W. odbędzie się 1-sze Posiedzenie Naukowe Towarzystwa, na którym prof. Józef Ujejski wygłosi odczyt „O poemacie Mickiewicza *Kartofla*”. Wcześniej, bo w połowie listopada tego roku, odbyło się zebranie Zarządu, na którym ukonstytuował się jego skład. Przewodniczący — prof. Julian Krzyżanowski, wiceprezes dr Juliusz Saloni, skarbnik dr Leon Śliwiński i sekretarz Janina Kulczycka.

Cóż się działo w 6-leciu między końcem 1928 r. i końcem 1934? Z braku dokumentacji skazani jesteśmy jedynie na domysły. Wiemy, że w roku 1927/1928 Konrad Górski przebywał poza krajem, był lektorem języka polskiego w Lille. W latach 1925 - 1933 był wiceprezesem Towarzystwa Bibliotek Publicznych w Warszawie, w latach 1930-1931 redagował czasopismo „Ziemia”. Wacław Borowy w 1928 r. zorganizował w Warszawie Klub Literacki i Naukowy tzw. KLIN, który istniał do czasów powojennych, a w 1930 r. wyjechał do Anglii, gdzie wykładał język i literaturę polską jako docent School of Slavonic and East European Studies Uniwersytetu Londyńskiego. Józef Ujejski przeżył ciężką tragedię osobistą, stracił bowiem syna lotnika, co załamało go na dłuższy czas. W roku 1933 zmarł profesor Gubrynowicz.

Być może, a jest to tylko przypuszczenie, szereg różnych przyczyn spowodował, że wybitniejsi członkowie zarządu wycofali się z pracy w Oddziale Towarzystwa, co z kolei przyczyniło się do zahamowania jego działalności. Kiedy przyjechał do Warszawy prof. Julian Krzyżanowski i objął katedrę historii literatury polskiej na Uniwersytecie Warszawskim, ożywił jednocześnie zamierające życie naukowe w dziedzinie polonistyki, reaktywując działalność Oddziału Warszawskiego Towarzystwa. Pośród nazwisk,

które znajdują się w składzie zarządu, oprócz dawnych, jak J. Ujejski, Z. Szmydtowa, G. Korbut pojawiają się nowe: S. Furmanik, J. Gołąbek, J. Kulczycka, J. Saloni, L. Śliwiński.

Objęcie przez prof. J. Krzyżanowskiego stanowiska prezesa Oddziału Warszawskiego, który kierował nim aż do wybuchu wojny, w czasie okupacji i przez wiele lat powojennych, rozpoczęło nowy okres w historii Oddziału.

Można by zatem opierając się na istniejącej dokumentacji wyróżnić dwa okresy w dziejach Oddziału Warszawskiego. Pierwszy — ośmioletni, w którym przewodniczącymi (prezesami) byli prof. prof. T. Zieliński, Z. Łempicki i B. Gubrynowicz, a sekretarzami W. Borowy, K. Górski, oraz drugi — aż do wybuchu wojny, kiedy Oddziałem kierował prof. Krzyżanowski, a sekretarzami byli kolejno J. Kulczycka i T. Mikulski.

Przyjrzyjmy się teraz organizacji Oddziału Warszawskiego i jego działalności merytorycznej.

Pomoc materialną Oddział Warszawski Towarzystwa otrzymywał na początku swojej działalności z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z sekcji VI (Nauki i Szkół Wyższych) niezależnie od tego, że członkowie warszawscy obowiązani byli do płacenia składki na początku w wysokości 150 marek potem 700 mł. Innym źródłem dochodu miały być odczyty publiczne. W tym celu, jak wynika z protokołu zebrania Zarządu z 24 lutego 1921 r. postanowiono zwrócić się do profesorów I. Chrzanowskiego, J. Kasprowicza, M. Zdziechowskiego i J. Bołoz-Antoniewicza o wygłoszenie takich właśnie odczytów publicznych⁵. W drugim okresie działalności Oddziału, po roku 1935, otrzymywał on subwencje z Funduszu Kultury Narodowej i Kasy Mianowskiego. Można też przypuszczać, że drobne sumy wpływały ze sprzedaży wydawnictw. W protokole z 18 XI 1921 czytamy bowiem, że „Zarząd Centralny we Lwowie przysłał do Koła Warszawskiego do rozprzedaży pomiędzy członków 10 kompletów „Pamiętnika Literackiego Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza” i 20 kompletów dzieł Mickiewiczowskich w wydaniu Towarzystwa”⁶. Dochód z wydawnictw Towarzystwa wpływał do kasy Oddziału również w drugim okresie jego działalności, z tym że chodziło w tym wypadku o „Bibliotekę Pamiętnika Literackiego”, książki B. Suchodolskiego, B. Gubrynowicza i J. Krzyżanowskiego.

O ile w latach dwudziestych Towarzystwo miało charakter instytucji o charakterze kameralnym i skupiało niewielką liczbę członków, przede wszystkim pracowników uniwersytetu i niektórych tylko wybitnych polonistów działających poza jego obrębem, o tyle w latach trzydziestych skład członków zdaje się nieco zmieniać. Oddział warszawski stara się wtedy wciągać do Towarzystwa nauczycieli. Orędownikiem tej idei był dr Juliusz Saloni, który na jednym z pierwszych zebrań odrodzonego Oddziału wypowiedział się za współpracą z szerszymi kręgami nauczycielstwa. W przemówieniu, jakie w tej sprawie wygłosił, „zaznaczył, że uważa to za rzecz trud-

ną, ponieważ a) Towarzystwo jest za drogie, b) zajmuje się zbyt specjalnymi zagadnieniami, które nie mogą interesować szerszych kręgów nauczycieli-polonistów, c) «Pamiętnik Literacki» nie jest pismem pożytecznym i ciekawym”. Dr Saloni oświadczył, że „gotów jest reprezentować sprawę Towarzystwa wśród nauczycieli, ale musi ono przedstawiać dla nich pewną wartość” 7.

W wyniku dyskusji, jaka rozwinęła się nad sprawą włączenia do Towarzystwa nauczycieli warszawskich, postanowiono unikać w tematyce odczytów drobiazgow i szukać zagadnień szerszych lub też takich, w których zainteresować może metoda pracy naukowej w dziedzinie wiedzy o literaturze. Wskazano zagadnienia teorii literatury, stylistyki, wysunięto postulat zorganizowania pracy zbiorowej.

Ale dyskusje nad profilem Towarzystwa nie ograniczały się jedynie do tego, czy wprowadzić do niego większą, czy mniejszą liczbę nauczycieli. Sprawą, która okazała się również dyskusyjna, było miejsce Oddziału Warszawskiego na mapie życia naukowego i kulturalnego Warszawy. Prof. Aureli Drogoszewski, jak się dowiadujemy z jednego z protokołów, zakwestionował rację bytu Towarzystwa, skoro istnieje klub Polonistów z jednej, a Klub Literacki i Naukowy oraz Towarzystwo Naukowe Warszawskie z drugiej strony.

Sprawę, jak się zdaje, wyjaśnił i rozstrzygnął prof. Julian Krzyżanowski: Ponieważ KLIN i Towarzystwo Naukowe Warszawskie mają charakter ekskluzywnych stowarzyszeń, Klub Polonistów zaś interesuje się głównie zagadnieniami metodyki nauczania, Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza będzie stanowić jego uzupełnienie. Stanowisko to, jak widać, przekonało członków Towarzystwa, bo rozwijało ono swoją działalność aż do wybuchu wojny, działało w okresie okupacji hitlerowskiej i wznowiło swe prace zaraz po wojnie.

Jak wyglądała działalność naukowa Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Literackiego, jak się przedstawiała tematyka referatów i odczytów, kto je wygłaszał i kto uczestniczył w dyskusjach naukowych? I na to pytanie możemy na podstawie zachowanych sprawozdań odpowiedzieć, a warto tu zaznaczyć, że istniał wtedy zwyczaj zapisywania nie tylko nazwiska prelegenta i tytułu odczytu, ale także dokładnego protokołowania treści dyskusji, jaka nad referatem się rozwinęła. Analiza tematów odczytów wygłoszonych w Oddziale Warszawskim upoważnia do wyrażenia poglądu, że o ile w pierwszym okresie jego działalności, tj. w latach 1920 - 1928 tematyka skupiała się głównie wokół problemów historycznoliterackich, o tyle w latach 1934 - 1939 rozszerzyła się ona o zagadnienia z zakresu teorii literatury i metodologii badań literackich.

Oto przykłady referatów przedstawionych w latach 1921 - 1928:

Manfred Kridl: *Beniowski a Pan Tadeusz* (10 III 1921)

Wacław Borowy: „Zagadkowość i kompozycja *Dziadów*” (14 IV 1921)

Jan St. Bystron: „Wyobrażenia artystyczna B. Prusa” (17 V 1921)

- Zygmunt Łempicki: „Romantyzm. Legenda a prawda”. (17 V 1921)
Anna Chorowiczowa: „Próba rekonstrukcji *Konfederatów Barskich* Mickiewicza (9 II 1922)
Konrad Górski: „Racjonalizm w *Dziadach* Wileńskich” (22 II 1922)
Zygmunt Szwejkowski: „O Rzewuskim” (30 III 1922)
Tadeusz Zieliński: „Melos w poezji Mickiewicza” (28 X 1922)
Zygmunt Łempicki: „Klasyfikacja metod historii literatury” (25 I 1923)
Manfred Kridl: „Ostatnie lata Słowackiego” (22 III 1923)
Marian Szykowski: „Mickiewicz i Słowacki a socjalizm współczesny” (19 IV 1923)
Konrad Górski: „Mickiewicz jako historyk i krytyk literatury czeskiej” (5 XII 1923)
Zygmunt Łempicki: „O krytyce literackiej” (31 I 1924)
Aureli Drogoszewski: „O pieśni legionów” (13 III 1924)
Stanisław Kot: „O kazaniach sejmowych Skargi” (3 IV 1924)
Józef Ujejski: „Nieznane listy Słowackiego do Krasińskiego” (13 XI 1924)
Maurycy Mann: „Wpływ Dantego na poezję Asnyka” (21 I 1925)
Anna Chorowiczowa: „Metody wydawnicze tekstów nowszych” (marzec 1925)
Stanisław Pigoń: „Idea i wzniosłość *Pana Tadeusza*” (14 V 1925)
Konrad Górski: „U źródeł włoskich polskiej literatury ariańskiej XVI wieku” (5 XI 1925)
Leon Płoszewski: „Źródła i metody wydania krytycznego *Prelekcji Paryskich* Mickiewicza (2 XII 1925)
Zygmunt Łempicki: „Osnowa, wątek, motyw” (28 I 1926)
Bogdan Suchodolski: „Kult przeszłości wśród szlachty polskiej XVI wieku” (11 III 1926)
Józef Gołąbek: „*Oda do młodości* w życiu młodzieży słowackiej” (20 V 1926)
Józef Gołąbek: „Białoruska szkoła w polskim romantyzmie” (9 XII 1926)
Mieczysław Hartleb: „Źródła i cechy polskiej poezji barokowej” (27 I 1927).
Manfred Kridl: „*Lord Jim* Conrada” (23 II 1928)
Tadeusz Pini: „Geneza *Dziadów* Wileńskich” (29 III 1928)
Zofia Gąsiorowska-Szmydtowa: „Towianizm we Włoszech” (13 XII 1928) ⁸

Temat zebrań naukowych stanowiły także komunikaty poświęcone omówieniu najnowszych publikacji w zakresie historii literatury polskiej, niemieckiej, francuskiej, angielskiej, czeskiej, a podejmowali się ich wybitni znawcy przedmiotu, jak Kolbuszewski, Łempicki, Mann, Tretiak czy Gołąbek.

Protokoły zebrań Zarządu Oddziału Warszawskiego informują poza tym, że Oddział organizował także inne formy imprez kulturalno-oświatowych, jak np. uroczysty koncert ku uczczeniu rocznicy mickiewiczowskiej (maj 1922 r.): Zarząd czynił starania, ażeby wziął w nim udział bądź chór śpiewaczy Lutnia, bądź chór akademicki, a także artyści dramatyczni i operowi, jak H. Zboińska-Ruszkowska. Trudno jednakże stwierdzić, czy koncert ten się odbył, czy też pozostał w sferze projektów.

Warto także dodać, że Oddział nasz nie zapomniał uczcić pamięci wielkich poetów i pisarzy zmarłych współcześnie, jak Stefan Żeromski, Władysław S. Reymont i Jan Kasprówicz.

W okresie drugim działalności Oddziału Warszawskiego, tj. w latach trzydziestych poprzedzających wybuch wojny, tematyka referatów ulega

pewnej zmianie. Zmiana ta może być z jednej strony rozpatrywana jako wyraz życzeń i postulatów nauczycieli, a z drugiej jako znamienne dla owych czasów zwrot ku zainteresowaniom teorią literatury, jaki się objawił wtedy wśród polonistów Warszawy. Nie oznacza to jednak, że tematy tradycyjne, historycznoliterackie nie pojawiały się dalej na porządku zebrań.

Przytoczmy więc nazwiska prelegentów i tematy ich odczytów wygłoszonych już po roku 1934:

- Józef Ujejski: „O poemacie Mickiewicza *Kartofla*” (11 XII 1934)
Stefan Kołaczkowski: „Reforma studiów polonistycznych na Uniwersytecie” (23 I 1935)
Tadeusz Makowiecki: „Wyspiański a Matejko” (20 III 1935)
Julian Krzyżanowski: „Literatura i folklor” (2 IV 1935)
Julian Krzyżanowski: „Prace naukowo-literackie Bronisława Gubrynowicza” (4 VI 1935)
Zygmunt Szweykowski: „Autor, wydawca, cenzor” (8 XI 1935)
Wacław Borowy: „Erotyki Książnica” (14 I 1936)
Aureli Drogoszewski: „Typ i charakter” (4 II 1936)
Julian Krzyżanowski: „Tezy naukowo-literackie Manfreda Kridla” (6 X 1930)
Zofia Szmydtowa: „Definicja utworu literackiego” (3 XI 1936)
Wiktor Weintraub: „Problem oceny literackiej” (19 I 1937)
Stefan Żółkiewski: „Metodologia badań literackich a fenomenologia” (16 II 1937)
Juliusz Saloni: „*Noc listopadowa a Łazienki*” (19 V 1937)⁹.

Frekwencja na odczytach, sądząc po zachowanych notatkach, wahała się w granicach 15 - 20 osób. Czasem bywało mniej, ale zdarzały się także zebrania, które gromadziły do 40 członków i zaproszonych gości. Na listach obecności pojawiają się w latach trzydziestych nazwiska pracowników Uniwersytetu, znanych nauczycieli, krytyków literackich, studentów. Wymieńmy parę nazwisk, jak Janina Kulczycka, Mieczysław Giergielewicz, Henryk Schipper, Jadwiga Lindner, Ludwik Fryde, Dawid Hopensztand, Piotr Grzegorzczak, Zofia Klarnerówna, Zofia Mianowska, Zofia Niemojewska-Gruszczyńska, Bogdan Korzeniewski, Zofia Rothertowa, Wiktor Weintraub, Irena Krzyżanowska, Antonina Obrębska-Jabłońska, Tadeusz Makowiecki, Zofia Brochocka, Ludwik Simon, Leon Śliwiński oraz mówiący te słowa. Miło jest stwierdzić, że niektóre z tych osób, które przeżyły wojnę i przebywają w Warszawie, pozostali wierni Towarzystwu po dzień dzisiejszy.

Odczyty i referaty wygłaszane w Oddziale Warszawskim odznaczały się walorami naukowymi. Wiele z nich zostało opublikowanych, a niektóre jak np. *Kazania Sejmowe* Stanisława Kota, rozprawy Z. Łempickiego, J. Krzyżanowskiego, J. Ujejskiego czy W. Borowego weszły do „klasycznych” pozycji literatury polonistycznej. Nasuwa się inna jeszcze uwaga. Oddział Warszawski, zwłaszcza w drugim okresie swej działalności, reprezentował postawę otwartą wobec współczesnych tendencji w metodolo-

gii badań literackich oraz wobec młodych prelegentów, czego przykładem może być zaproszenie do wygłoszenia odczytu Wiktora Weintrauba czy Stefana Żółkiewskiego.

Zasadniczą wytyczną w polityce odczytowej był pluralizm metodologiczny, który umożliwiał współdziałanie ze sobą przedstawiciele różnych szkół i orientacji w nauce.

O działalności Oddziału Warszawskiego naszego Towarzystwa w okresie okupacji hitlerowskiej niewiele potrafimy powiedzieć poza tym, co zanotowali we wspomnieniach Julian Krzyżanowski, Tadeusz Mikulski i Stanisław Frybes. Krzyżanowski we wzruszającym szkicu pt. *Nauka w Warszawie* opublikowanym w nr 20 „Odrodzenia” z 1945 r. charakteryzując szkolnictwo podziemne pisał, że

„przy całej swej intensywności nauczanie nie pochłaniało całej energii naukowców warszawskich. Świadczyły o tym zebrania Towarzystwa Naukowego, Towarzystwa im. A. Mickiewicza, Towarzystwa Filozoficznego, Towarzystwa Historycznego skupiające i tych, którzy pracowali w szkołach podziemnych, i tych, którzy się od nich z rozmaitych, nieraz uzasadnionych względów uchylali.”¹⁰

S. Frybes przypomina zaś, że „na odbywających się w czasie okupacji zebraniach Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza (którego prezesem był prof. Krzyżanowski) referowane były prace warszawskich polonistów, jak W. Borowy, J. Krzyżanowski i Z. Szmydtowa”¹¹. Dokładniej o zebraniach Towarzystwa informuje Tadeusz Mikulski w dwóch studiach: *Na 60-lecie Towarzystwa im. Mickiewicza* i *Tadeusz Wiwatowski*.

„Towarzystwo Literackie przetrwało drugą wojnę, z której wyszło zdziesiątkowane, lecz żywe. Niektóre z oddziałów pracowały pod okupacją niemiecką. Będziemy długo pamiętać „pierwszą niedzielę każdego miesiąca”; kiedy schodziło się na zebranie mickiewiczowskie uliczką Celną ze Starego Rynku w Warszawie, uliczką Brzozową, pod nr 12, do mieszkania Juliana Krzyżanowskiego. Tak wyraziło się wówczas rzadkie prawo polskiego życia: prawo kontynuacji”¹². Na jednym z takich zebrań Tadeusz Wiwatowski, młody, świetnie zapowiadający się asystent tajnego studium polonistycznego, który zginął w walkach powstańczych 11 sierpnia, czytał we wrześniu 1943 r. kilka rozdziałów monografii o twórczości Orzeszkowej¹³.

Rok 1946 stanowi początek nowej ery w życiu Towarzystwa i w jego działalności w Warszawie. O początkach tych opowiada Eugeniusz Sawrymowicz, pierwszy sekretarz odrodzonego Towarzystwa i jego wieloletni wiceprezes.

„Wąwozem ruin, jakim był wtedy Nowy Świat, szło się w 1946 r. na Uniwersytet, dopiero dźwigający się z gruzów. W gmachu tzw. porektorskim, w jednej sali i dwóch małych kłitkach, mieściło się Seminarium Historii Literatury Polskiej, kierowane przez Juliana Krzyżanowskiego. Tam to zaczęło się zbierać z inicjatywy profesora, szczupłe grono osób związanych z dawnym Towarzystwem Literackim

i z sekcją polonistyczną I Wydziału Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Pod firmą obu tych instytucji poczęto organizować zebrania naukowe z referatami Juliana Krzyżanowskiego, Wacława Borowego, Zofii Szmydtowej i innych. Więż tradycji z przedwojennymi zebraniem i z owymi okupacyjnymi niedzielami w mieszkaniu przy ulicy Brzozowej 12 została nawiązana.”¹⁴

Z inicjatywy J. Krzyżanowskiego zorganizowany został w Warszawie 29 i 30 września 1946 r. Zjazd im. Bolesława Prusa, na którym oprócz tematów historycznoliterackich uwzględnione zostały problemy teoretycznoliterackie i zagadnienia nauczania literatury w szkole. Na Zjeździe powołany został Zarząd Towarzystwa z Julianem Krzyżanowskim jako prezesem, Stefanem Wierczyńskim — wiceprezesem, Eugeniuszem Sawrymowiczem jako sekretarzem, Jerzym Pelcem — jego zastępcą oraz Zdzisławem Liberą jako skarbnikiem. Wacław Borowy, Kazimierz Budzyk, Juliusz Wiktor Gomulicki, Henryk Szyper i Zygmunt Sitnicki weszli do Zarządu jako członkowie, a do Komisji Rewizyjnej powołano Mieczysława Brahmę, Kazimierza Czachowskiego i Zofię Szmydtową.

W rok potem, w 1947 r. Towarzystwo uzyskało znowelizowany statut i centrala jego znalazła się w Warszawie. Od tej pory trudno jest mówić o działalności Oddziału Warszawskiego w ścisłym znaczeniu tego pojęcia. Faktycznie bowiem Zarząd Główny pełnił podwójne obowiązki: odnoszące się do zarządzania całością Towarzystwa i związane z organizowaniem życia naukowego w Warszawie. Toteż przedstawiając historię Oddziału Warszawskiego ograniczymy się jedynie do wskazania tych form działalności, których terenem była stolica i z którą były one związane. Sytuacja taka istniała, aż do 1962 r., kiedy to Oddział w Warszawie powołany został na nowo do życia.

W latach 1948 - 1951 zebrania Towarzystwa odbywały się regularnie co miesiąc, a nawet częściej razem z Komisją do Badań nad Historią Literatury i Oświaty w Polsce Wydziału I Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w sali Pałacu Staszica. Przewodniczyła im prof. Zofia Szmydtowa, a uczestniczyli w nich oprócz dawnych członków Towarzystwa nowi, jak np. J. Nowak-Dłużewski, Jan Dürr, Edmund Jankowski, Eugeniusz Sawrymowicz, Krystyna Niklewiczówna, Stanisław Frybes, Irena Jurgielewiczowa, Stanisław Furmanik, Juliusz Wiktor Gomulicki, Mieczysław Brahmę, Stefania Linowska, Józefa Rytłowa, Maria Rzeuska.

Niezależnie od tych miesięcznych zebrań naukowych Towarzystwo organizowało cykle odczytowe i wieczory artystyczne. W porozumieniu z Ośrodkiem Metodycznym Języka Polskiego Zarząd podjął cykle odczytowe dla nauczycieli. Jednym z nich był cykl wykładów słowianoznawczych z udziałem T.S. Grabowskiego, M. Jakóbca, Z. Kaweckiej, J. Krzyżanowskiego i Cz. Zgorzelskiego. Uznaniem cieszył się wieczór kasprowiczowski (1947) z E. Sawrymowiczem jako prelegentem i częścią artystyczną. W roku 1949, w setną rocznicę śmierci J. Słowackiego Towarzystwo Literackie wraz z Towarzystwem Naukowym Warszawskim zorganizowało w War-

szawie uroczystą akademię ku czci poety z zagajeniem J. Krzyżanowskiego i referatami J. Kleinera i T. Makowieckiego. Liczna grupa członków Oddziału Warszawskiego wzięła udział w opracowaniu *Dzieł J. Słowackiego* pod redakcją J. Krzyżanowskiego.

Ważnym wydarzeniem w dziejach Towarzystwa było powołanie do życia Polskiej Akademii Nauk, która objęła opiekę nad poszczególnymi towarzystwami naukowymi, w tym nad Towarzystwem Literackim im. A. Mickiewicza. W wyniku nowej organizacji życia naukowego w Polsce Towarzystwo zaczęło otrzymywać subwencję z Akademii, a Oddział Warszawski uzyskał dalsze prawo organizowania odczytów naukowych, odczytów popularnonaukowych we współpracy z Wojewódzkimi i Powiatowymi Ośrodkami Doskonalenia Kadr Oświatowych. Odczyty te odbywały się w Warszawie dość regularnie, a poza tym zgodnie z tradycją Zarząd Główny organizował imprezy o szerszej skali oddziaływania. Wymieńmy z nich trzy, które zapisały się w pamięci ich uczestników:

W roku 1954 z okazji rocznicy 10-lecia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej odbył się w sali Muzeum Narodowego w Warszawie w dniach od 18 do 29 października cykl odczytów pod nazwą: „Ocena dorobku naukowego dziesięciolecia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w zakresie badań nad historią literatury”. Udział wzięli profesorowie: J. Ziomek, B. Nadolski, T. Mikulski, K. Wyka, J. Krzyżanowski i J.Z. Jakubowski. Odczyty cieszyły się dużą frekwencją, a liczba słuchaczy wahała się od 200 do 470 osób.

W roku 1955 od 28 marca do 9 maja w auli Wydziału Dziennikarskiego UW Towarzystwo zorganizowało cykl odczytów pod nazwą „W Roku Mickiewicza” z udziałem J. Krzyżanowskiego, S. Pigionia, J. Przyboisia, H. Wolpego, S. Żółkiewskiego i Z. Libery.

Pokłosiem tego cyklu odczytowego była książka pt. *Mickiewicz*, wydana w Czytelniku w roku następnym.

Powodzeniem cieszył się także inny cykl odczytowy zorganizowany w Warszawie między 10 kwietnia i 7 maja 1956 r. poświęcony Sienkiewiczowi w 110 rocznicę urodzin pisarza. W cyklu tym uczestniczyli J. Krzyżanowski, J. Wegner, H. Kurkowska, K. Wyka, M. Dąbrowska, a przyłączyli się doń J. Kulczycka-Saloni i J. Csapláros. I z tego cyklu odczytów powstała książka pt. *Sienkiewicz*, która ukazała się jako tom II Biblioteki Towarzystwa.

W marcu 1962 r. następuje nowy fakt w życiu Oddziału Warszawskiego, albowiem wychodzi on wtedy spod opieki Zarządu Głównego i jego sekretariatu i usamodzielnia się. Na podstawie decyzji Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej z 28 marca 1962 r. Oddział Warszawski kontynuuje swą działalność w zmienionej sytuacji prawnej w siedzibie Uniwersytetu Warszawskiego. W skład prezydium pierwszego Zarządu wchodził Z. Libera, S. Rutkowski, S. Makowski i Z. Sudolski. Z czasem następowały zmiany w jego składzie, a miejsce ustępujących zajmowali: A. Guzek, G. Gradowska, M. Płachetko, Z. Jagielska, B. Koc, I. Lewańska, J. Rytel, J. Zię-

tarska, B. Otrębski. Członkami Komisji Rewizyjnej byli: M. Straszewska, M. Bokszczanin, I. Csaplaroš.

Cóż można powiedzieć o osiemnastu latach działalności Oddziału Warszawskiego w okresie jego autonomii? Można by przede wszystkim wskazać na trzy kierunki tej działalności.

1. urządzenie w odstępach miesiąca odczytów dla członków i zaproszonych gości;
2. organizowanie wycieczek o charakterze krajoznawczo-literackim;
3. od roku 1975 rozpoczęła została akcja wydawnicza w porozumieniu z Państwowym Instytutem Wydawniczym.

Co do działalności odczytowej, to rozwija się ona podobnie, jak w latach ubiegłych, z tym że rozszerzyła się znacznie lista prelegentów. Podstawową zasadą akcji odczytowej był, podobnie jak w latach poprzednich, pluralizm metodologiczny, dążenie do tego, by w Warszawie mogli prezentować swoje poglądy przedstawiciele różnych szkół naukowych i rozmaitych instytucji, uniwersytetów, Instytutu Badań Literackich PAN, wyższych szkół pedagogicznych, Biblioteki Narodowej oraz innych uczonych i badaczy, pisarzy i krytyków literatury, nie związanych z określonymi instytucjami i ośrodkami badawczymi. Oddział Warszawski współpracuje ściśle z Instytutem Literatury Polskiej UW, organizując wspólnie sesje naukowe. Wśród prelegentów Oddziału Warszawskiego spotkać można było nie tylko polonistów z Warszawy, ale także z Krakowa, Wrocławia, Poznania, Lublina.

Oprócz polonistów wygłaszali odczyty także przedstawiciele innych dziedzin nauk humanistycznych, by wymienić tylko Władysława Tatarkiewicza, Stanisława Herbsta, Mieczysława Brahmiera, Mieczysława Wallisa, Macieja Żurowskiego, Janusza Tazbira.

Oddział Warszawski stara się także o to, by przebywający w Warszawie uczeni zagraniczni mogli wygłaszać w naszym Towarzystwie prelekcje. Tak więc wśród prelegentów cudzoziemców znaleźli się profesorowie: S. Subotin, J. Živanović, K. Krejčí, C. Backvis, F.S. Stieklowa, H. Cybienko, M. Soriano, S. Graciotti, H. Schoell, D. Beauvois, J. Lajarrige. Dużym uznaniem cieszyły się prelekcje wybitnych poetów: Mieczysława Jastruna — „Wokół przekładu poetyckiego”, (w marcu 1973 r.) A. Słonimskiego o T. Boyu-Żeleńskim (w grudniu 1974 r.) i J. Iwaszkiewicza o poetach Skamandra (w grudniu 1978 r.).

Tytułem przekładu wymienimy nazwiska prelegentów oraz tematy odczytów i referatów wygłoszonych w okresie powojennym:

- Julian Krzyżanowski: „Bajka fantastyczna w Polsce” (19 XII 1949)
Julian Wiktor Gomulicki: „O nieznannej komedii Norwida” (16 X 1950)
Jan Dürr-Durski: „Poezja mieszczańska w XVII w.” (10 I 1950)
Janina Kulczycka-Saloni: „Próba ustalenia genezy literackiej *Faraona*” (7 II 1950)
Wacław Borowy: „Ze wspomnień o Żeromskim” (6 II 1950)
Zofia Szmydtowa: „Z badań nad Erazmem i erazmianizmem” (12 XI 1951)

- Henryk Markiewicz: „O budowie dzieła literackiego” (14 V 1962)
- Stefan Żółkiewski: „Geneza aktualnych tendencji w rozwoju współczesnej poezji polskiej” (8 IV 1963)
- Artur Sandauer: „Pośmiertny triumf Młodej Polski, czyli o poezji B. Leśmiana” (9 VII 1963)
- Jan Zygmunt Jakubowski: „Próba nowego odczytania twórczości Stefana Żeromskiego” (24 II 1964)
- Stanisław Frybes: „Dwie legendy powstania styczniowego w literaturze polskiej” (16 III 1964)
- Maria Straszewska: „Poezja emigranckiego losu” (25 V 1964)
- Zofia Stefanowska: „Wielka tak — ale dlaczego *Improwizacja*” (26 IV 1965)
- Eugeniusz Sawrymowicz: „*Sonet* krymskie — wizja i rzeczywistość” (15 I 1968)
- Stefan Treugutt: „Sporne sprawy współczesnej dramaturgii polskiej” (26 XI 1968)
- Andrzej Lam: „Kilka uwag o metodologii badań nowszej literatury” (18 XI 1968)
- Barbara Koc: „Nieznane karty z życia W. Reymonta” (15 XII 1969)
- Czesław Zgorzelski: „Przełom romantyczny w literaturze polskiej”
- Tadeusz Ulewicz: „O edytorstwie Januszewskiego” (10 IV 1972)
- Janusz Pelc: „A. Frycz-Modrzewski a problemy kultury polskiego Odrodzenia” (23 X 1972)
- Jan Witan: „O nowej fali w poezji polskiej” (9 IV 1973)
- Maria Janion: „Humanistyka, poznanie i terapia” (14 V 1973)
- Mieczysław Jastrun: „Wokół przekładu poetyckiego” (19 III 1973)
- Wojciech Natanson: „Molier w Polsce” (7 I 1974)
- Stanisław Makowski: „Szwajcaria Słowackiego (7 X 1974)
- Izabela Lewańska: „Z dziejów emancypacji kobiet w literaturze polskiej” (13 X 1975)
- Bogdan Zakrzewski: „O Mickiewiczowskiej Platerównie” (15 III 1976)
- Zbigniew Goliński: „Ignacy Krasicki i próba biografii” (17 I 1977)
- Maria Grabowska: „Romantyzm i historia” (23 IV 1979)
- Janusz Sławiński: „Problem odbiorcy w historii literatury polskiej”.

Oprócz odczytów z zakresu historii i teorii literatury Oddział Warszawski organizował zebrania poświęcone problemom dydaktyki szkolnej i metodyce nauczania. Przykładem tego rodzaju zebrzań mogą być: dyskusja nad najnowszymi podręcznikami dla szkoły średniej, rozważania nad książką Bożeny Chrzastowskiej i Seweryny Wysłouch *Poetyka stosowana czy wreszcie referat zbiorowy Z. Urygi, S. Burkota i B. Farona „Wiedza na użytek szkoły”*. Oddział Warszawski współpracował ściśle z Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza i Biblioteką Narodową. Wyrazem tej współpracy są odczyty organizowane wspólnie przez obie instytucje. Poza tym członkowie Oddziału przychodzą stale na wystawy organizowane przez Muzeum Literatury i Bibliotekę Narodową.

Nie można tu pominąć także współpracy z Towarzystwem Naukowym w Płocku — filią w Wyszogrodzie, gdzie członkowie naszego Oddziału uczestniczyli jako prelegenci w sesjach popularnonaukowych i spotkaniach z nauczycielami i młodzieżą.

Oddział Warszawski urządzając wycieczki krajoznawczo-literackie pragnie umożliwić swoim członkom poznanie różnego rodzaju pamiątek po pisarzach oraz zwiedzanie miejscowości związanych z dziejami kultury i literatury polskiej. Wycieczki takie organizowane bądź to wspólnie z Insty-

tutem Literatury Polskiej UW, bądź w gronie członków przyczyniają się do zacieśniania więzów koleżeńskich oraz stają się okazją do rozmów i dyskusji naukowych.

Wśród wycieczek, które odbyliśmy w ciągu kilkunastu lat, godne są wyróżnienia: wycieczka do Opinogóry, Krasnego i Pułtuska, szlakiem Wiernej Rzeki; do Białowieży; do Lipiec Reymontowskich; do Warki i Winiar; do Myszyńca i Kadzidła; do Łęczycy; do Brochowa i Czerwińska.

Działalność wydawnicza rozpoczęta w 1973 r. mogła rozwinąć się dzięki współpracy z Państwowym Instytutem Wydawniczym. Ma ona charakter okolicznościowy i częściowo także bibliofilski.

W 60-lecie działalności naukowej Juliana Krzyżanowskiego ukazała się w opracowaniu Zofii Świdwińskiej-Krzyżanowskiej i Marii Bokszczanin bibliografia prac znakomitego uczonego pt. *Dzieło Juliana Krzyżanowskiego*. W roku 1976 Oddział Warszawski uczcił prof. Zofię Szymdtową wydaniem *Listu Erazma z Rotterdamu do Zygmunta I* w przekładzie Marii Cytowskiej. W trzy lata potem, w 1979 r., ukazała się publikacja ofiarowana Juliuszowi Wiktorowi Gomulickiemu pt. *Cyprian Norwid, „W Weronie”*, obejmująca siedem redakcji wiersza wielkiego poety.

Wydaniami tymi Oddział nasz pragnie okazać pamięć o znakomitych uczonych związanych z Warszawą i Towarzystwem Literackim i wyrazić im swoje uznanie dla ich pracy naukowej. Dzięki Państwowemu Instytutowi Wydawniczemu publikacje nasze otrzymały bardzo staranną oprawę edytorską, która zapewniła im należne miejsce w wydawnictwach bibliofilskich.

Trudno jest ocenić sprawiedliwie *sine ira et studio* 60-lecie działalności instytucji bez skali porównawczej, nie uwzględniając głosów opinii społecznej, ale odwołując się jedynie do sprawozdań urzędowych, z natury rzeczy suchych, operujących nazwiskami prelegentów, tytułami odczytów, stanem frekwencji na zebraniach, informacjami o sesjach naukowych, posiedzeniach zarządu i wycieczkach. Można co najwyżej zauważyć, że z wyjątkiem kilkuletniej przerwy między 1928 i 1934 r. (może wynikającej z braku dokumentacji) Oddział Warszawski Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza działał regularnie organizując odczyty naukowe, że wśród ich autorów znajdują się nazwiska znanych i wybitnych uczonych, a prelekcje ogłoszone później drukiem w książkach lub czasopismach naukowych składają się na cenne publikacje w dziedzinie nauki o literaturze, w zakresie his'orii i teorii literatury. Można by także dodać, że miesięczne zebrania naukowe Towarzystwa w Warszawie zawsze gromadziły słuchaczy, których liczba przekraczała często czterdzieści a nawet pięćdziesiąt osób.

Wydaje się także, że chociaż w Warszawie istnieją jeszcze inne instytucje, które uprawiają podobne pole działalności naukowo-kulturalnej (otwarte zebrania naukowe Instytutu Literatury Polskiej UW i Instytutu Badań Literackich PAN, zebrania PEN-Clubu i Towarzystwa Kultury Eu-

ropejskiej, Związku Literatów), to przecież Towarzystwo Literackie im. A. Mickiewicza ma tu swoje określone miejsce, skupia grono badaczy, nauczycieli i miłośników literatury, którzy stale uczestniczą w jego zebraniach i żywo interesują się jego losami.

Cele i zadania naszego Towarzystwa sformułowane w jego statucie: naukowe badania dziejów piśmiennictwa polskiego, budzenie zamiłowania do literatury polskiej, krzewienie kultu dla wielkich poetów i pisarzy polskich — są ciągle żywe, a choć realizują je także instytucje oficjalne, jak instytuty i katedry polonistyczne uniwersytetów, pracownie Instytutu Badań Literackich PAN, to przecież fakt, że działalność tę w Warszawie uzupełnia stowarzyszenie o charakterze społecznym o 60-letniej tradycji ma swoją dodatkową, szczególną wymowę.

Warszawa, miasto, w którym mieszkali, pracowali i tworzyli Słowacki i Norwid, Prus, Sienkiewicz i Żeromski, Chmielowski i Chlebowski, Borowcy, Krzyżanowski i Szmydtowa — powinna pielegnować wielkie tradycje humanistyki polskiej i przekazywać je pokoleniom następnym.

Przypisy

¹ W. Borowcy. Referat na zebranie organizacyjne Koła Warszawskiego Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza. Rkp. Biblioteka Narodowa. sygn. IV. 7473, s. 138.

² Protokoły zebrań Zarządu Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza, s. 1 i 1a. Archiwum Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza.

³ W. Borowcy, *op. cit.*, s. 140 - 142.

⁴ Protokoły..., s. 3a.

⁵ Protokoły..., s. 4a.

⁶ Protokoły..., s. 7a i 8.

⁷ Protokoły..., s. 101.

⁸ Protokoły..., s. 124 i 124a.

⁹ Protokoły..., s. 75 - 90a.

¹⁰ J. Krzyżanowski, *Nauka w Warszawie*. „Odrodzenie” 1945, nr 20. Zob. *Z dziejów polonistyki warszawskiej*. Warszawa 1964, s. 336.

¹¹ S. Frybes, *Polonistyka w okresie wojny w: Z dziejów polonistyki warszawskiej*, s. 327.

¹² T. Mikulski, *Na 60-lecie Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza w: Miniatury krytyczne*. Warszawa 1976, s. 125.

¹³ T. Mikulski, *op. cit.*, s. 43.

¹⁴ E. Sawrymowicz, *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza w latach 1946 - 1950*. „Pamiętnik Literacki”. Warszawa - Wrocław 1962. Rocznik LIII, zeszyt 3, s. 27.